

Zekât Verenlerin Vergi Algısı: Manisa İli Özelinde Nitel Bir Araştırma

Tax Perception of Zakat Payers: A Qualitative Research in Manisa

Öz: Zekât Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette zikredilen ve birçok peygamber tarafından önemi vurgulanan bir ibadettir. Aynı zamanda İslam'ın öngördüğü ekonomik yapının en önemli yapıtaşlarından biridir. Tarihsel süreçte devletler tarafından toplanması ve dağıtılması sebebiyle zekât, teorik olarak vergiye benzese de; aslında bir ibadet olması, yalnızca Müslümanların ödediği bir mali yükümlülük olması ve sarf yerlerinin Kur'an-ı Kerim'de belirtilen sekiz sınıfla sınırlandırılması gibi sebeplerden dolayı da vergiden ayrılmaktadır. Bu çalışmada Türk toplumu nezdinde devletlere verilen vergilerin zekât yerine sayılıp sayılamayacağı, ya da vergi ve zekât arasında bir ödünleşim olup olmadığı sorularına yanıt aramıştır. Türkiye'deki genel algının ve Manisa ili özelinde görüşme yapılan katılımcıların görüşlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu nedenle çeşitli içeriklerden (basın kuruluşları, dergiler, sosyal medya platformları, kamu kurumları) bulgular derlenmiştir. Yine bu amaçla Manisa'da faaliyet gösteren iş insanlarının "kartopu yöntemiyle" belirlenerek çeşitli deneyimlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Temel nitel veri analizi yöntemi kullanılarak ile 11 katılımcıyla yapılan mülakatlar veriler toplanarak Taguette programı yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, nispeten az sayıda da olsa "zekâtı ve vergiyi aynı gören" kişilerin toplumda yer aldığı ve ödedikleri zekatların vergiden düşülmesi gerektiğini düşünen insanların toplumda yer aldığı anlaşılmaktadır. Yine Manisa ili özelinde yapılan mülakatlar neticesinde vergi mükelleflerinin zekât pratiklerinin vergi uyumuna olumsuz bir etkisi olmadığı görülmüştür. Katılımcılar genel olarak vergi ve zekâtı birbirinden ayırmakta, vergileri kamusal malların üretimi noktasında devletin hakkı, zekâtı ise fakirin hakkı görmektedir. Katılımcılar zekâtlarını devlete ya da Sivil Toplum Kuruluşlarına vermek yerine kendileri dağıtmak istemektedir.

Anahtar Kelimeler: Maliye Teorisi, İslam İktisadı, Vergi Politikası, Zekât

Jel Sınıflandırması: H20, H26, H30, Z12

Abstract: Zakat is a form of worship that is mentioned in many verses of the Quran and its importance is emphasized by many prophets. Zakat is also one of most important pillars of Islamic economic system. Although Zakat resembles a tax because historically collected and distributed by the state. On the other hand zakat is accepted a worship as it paid only by Muslims and has eight areas of expenditure which are specifically mentioned in the Quran. Therefore it differs from tax. This study seeks to answer the question of whether taxes paid to governments can be considered as a substitute for zakat, or whether there is a trade-off between taxes and zakat. The aim of this study, is to understand whether there is a relationship between perception of tax and zakat in Turkish society. For this reason, findings were collected from various sources (media, social media, academic papers and academic reports and statistics). Therefore, this study searches findings from media, social media, academic papers and some official statistics. In addition, some interviews will also be conducted. Qualitative research method is used in this study. In order to find out how people's religious beliefs or views on zakat shape their behavior in taxation, various interviews are conducted with taxpayers who pay zakat. This paper also aimed to reveal various experiences of business people operating in Manisa by selecting them with the "snowball sampling method".

According to the findings of the study, a small number of people think that the zakat they pay should be deducted from their taxes or do research to clarify their confusion on this issue. As a result of the interviews, we found out that taxpayers' zakat practices do not have a negative effect on tax compliance. Participants generally distinguish between tax and zakat. Additionally, taxpayers prefer to distribute their own zakat, and they do not tend to give their zakat to state or NGOs.

Keywords: Theory of Public Finance, Islamic Economics, Tax Policy, Zakat

Jel Codes: H20, H26, H30, Z12

Şükri Çağrı Çelik
Arş. Gör.,
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Res. Asst.,
Manisa Celal Bayar University
sukrucagircelik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9209-1426>
Ahmet Kemal Çelebi
Prof. Dr.,
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr.,
Manisa Celal Bayar University
kemal.celebi@bayar.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3584-8397>

İntihal/Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism detected.

Author's Note/Yazar Notu

Bu çalışmanın kapsamı ve gerçekleştirilen mülakatlar, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 01.10.2024 tarihli ve 2024/13 sayılı toplantısında etik açıdan uygun bulunmuştur.

The scope of this study and the interviews conducted were approved on ethical grounds by the Ethics Committee for Scientific Research and Publication in Social Sciences and Humanities of Manisa Celal Bayar University at its meeting dated October 1, 2024 (Decision No: 2024/13).

Bu çalışma; Prof. Dr. A. Kemal Çelebi danışmanlığında Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde hazırlanmakta olan "İslam İktisadında Kamu Maliyesi Tartışmaları ve Günümüze Çıkarımlar: Nitel Bir Araştırma" isimli doktora tezinden esinlenilerek oluşturulmuştur ve "17-20 Ekim 2024 tarihleri arasında düzenlenen 38. Maliye Sempozyumunda sunulmuş bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiş halidir.

**Araştırma & Yayın Etiği/
Research & Publication
Ethics**

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın sorumluluğundadır.

This article has been reviewed by at least two referees. Violations of publication ethics are the responsibility of the author(s).

Atıf/Citation

Çelik, Ş. Ç. & Çelebi, A. K., (2025). Tax Perception of Zakat Payers: A Qualitative Research in Manisa . International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, 11(2), 197-228. <https://doi.org/10.54427/ijisef.1612133>

This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Extended Summary

Zakat is one of most important pillars of Islamic economic system. Although Zakat resembles a tax because historically collected and distributed by the state. On the other hand zakat is accepted a worship as it paid only by Muslims and has eight areas of expenditure which are specifically mentioned in the Quran. Therefore it differs from tax.

Since the time of the Prophet Muhammed, zakat had been collected from all kinds of wealth. After the reign of Uthman/Osman, the third caliph, the state started to collect zakat from visible goods like crops or livestock, whereas zakat distribution of the trade inventories and personal savings were left to zakat payers (Eskicioğlu, 1997). Today some Muslim countries has preserved this structure of zakat collection. Although there was no tax called “zakat” in the Ottoman Empire, some taxes collected by zakat rules in terms of proportion, tax base as well as exceptions. This perception about zakat is still continue. In light of the institutional structure, It is questioned whether zakat and taxes can be used as substitutes for each other. This understanding concern with public finance.

The aim of this study, is to understand whether there is a relationship between perception of tax and zakat in Turkish society. Therefore, this study searches findings from media, social media, academic papers and some official statistics. In addition, some interviews will also be conducted. For this framework, we examine tax payers’ zakat practices, reciprocal effects of zakat and taxes on each other. Qualitative research method is used in this study.

In the conceptual framework section of the study, the importance of the research and research problem is stated. After that, the findings are through documentary analysis method from academic journals, newspaper and internet source in order to show the perceptions of the Turkish society on tax and zakat.

When we analyze the media, social media and surveys, there is a widespread view among a segment of society that zakat is similar to taxation. A review of the literature reveals that there are numerous studies in Turkey addressing the trade-off between zakat and taxes. While these studies generally treat zakat and taxes as separate issues, there are also studies that view zakat and taxes as the same (e.g., Sünbüllük, 1948). Furthermore, according to a survey conducted by the Presidency of Religious Affairs, a significant portion of taxpayers view the taxes they pay as zakat. Similarly, other studies have found similar results. In addition, there are various videos on YouTube

and articles on blog sites such as Ekşi Sözlük on this topic. As a result, we can infer that, while some people see zakat as similar to taxes, others want their zakat to be deducted when calculating the taxes they pay.

In addition, in order to find out how people's religious beliefs or views on zakat shape their behavior in taxation, various interviews are conducted with taxpayers who pay zakat. In this context, the participants are chosen among business people who live in Manisa by snowball sampling method. The interviews not only focus on participants' views on tax and zakat but also focus on participants' experiences in commercial life on these subjects. In addition, semi-structured interview questions are asked to the participants and the answers are coded and analyzed with the help of Taguette computer programs. Qualitative research method is used in this study.

As a result of the interviews, we found out that taxpayers' zakat practices do not have a negative effect on tax compliance. Participants generally distinguish between tax and zakat. They think tax is the most important finance tool for public goods. Another finding of the study is that the participants think that the tax is the right of the state, whereas zakat is right of the poor people. They give their zakat some times in cash, some times in kind (i.e. as a good). Additionally, taxpayers prefer to distribute their own zakat, and they do not tend to give their zakat to state or NGOs. Also they meet few people in the past who used to see zakat and tax same and they did not voluntarily pay tax. However, it is not known whether these people still hold this view today so this people can be neglected.

Giriş

Zekât Arapça z-k-y (ز ك ي) harflerinden oluşmaktadır. Kelimenin kökeni Arapça “zekaa” ve “yezkû” kelimelerinden türemiştir. Sözlüklerde “artma/üreme/nemâ” ve “temizleme” manalarında kullanılmaktadır (Eskicioğlu, 1997: 448; Zourob, 2024: 51). Temizlik ifadesi “ahlaki, iktisadi ve sosyal bir temizlenmeyi”, artma/üreme/nemâ ise zekât alanların mallarının artmasının yanı sıra zekât verenlerin de mallarının bereketinin artacağını ifade etmektedir (Erkal, 2008: 15).

Zekât; Kur'an-ı Kerim'de 40'tan fazla ayette zikredilen ve birçok peygamberin ümmetine telkin ettiği bir ibadet ve aynı zamanda mali yükümlülüktür. İslam'ın beş şartından biri olarak kabul edilmektedir. Her Müslüman, kendisinin ve ailesinin asli ihtiyaçları karşılandıktan sonra belirli bir nisab miktarının üzerindeki serveti için zekât vermesi gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de 28 ayette zekât ve namaz kelimelerinin aynı ayette zikredilmesi ona verilen önemi göstermektedir (Kahf, 2007: 1; Tuğ, 1984; Karaman, 2003). Ayrıca sadaka kelimesinin de zekât kelimesi yerine kullanıldığı

örnekler de yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de 12 ayette sadaka kelimesi zekât ile aynı anlamda kullanılmıştır (Aksu, 2017: 186). Hatta İmam Şafi ve Maverdi bu kelimelerin birebir aynı olduğunu öne sürmektedir. Fakat birçok alim sadakaların zekâtı da içine alan bir anlamının olduğunu, gönüllü yardımlar ve farz olarak sınıflandırılan mali hükümleri kapsadığını öne sürmektedir (Aghnides, 2016: 204).

Kur'an-ı Kerim'de zekâtın maldan, altından, gümüşten, hayvanlardan, madenlerden, zirai ve ticari kazançlardan alınması gerektiği zikredilmiş, zekâtın nasıl tahsil edileceği, nisap miktarları, zekâta konu olan mallar ve bu malların oranları Hz. Muhammed'in uygulamalarından yola çıkılarak belirlenmiştir (Erkal, 2009: 111; Khan, 2017, 213,214).

Bunun yanında yaygın görüşe göre Kur'an-ı Kerim'de yer alan Tevbe Suresi (9), 60. ayeti zekâtların sarf (harcama) yerlerini ortaya koymaktadır. İlgili ayete göre sadakalar (zekâtlar) şu sekiz sınıf içindir: *"Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: fukarâ (yoksullar/fakirler), mesakin (düşkünler/miskinler), amilin (sadakaların toplanmasında görevli olanlar), müellefe-i kulûb (kalpleri kazanılacak olanlar) rikâb (âzat edilecek köleler), gârimîn (borçlular), fisebîlillâh (Allah yolunda/ Allah yolunda çalışanlar) ve ibnissebîl (yolda kalmışlar). İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir"*.

Zekâtın kurumsal yapıya oturması zamanla olgunlaşmıştır. Zekât önce Hz. Peygamber tarafından toplanmış, ardından zekât amilleri (memurları) tarafından devlet adına toplanıp, beytül mâlde diğer kamu gelirleriyle karışmayacak şekilde ayrı tutulmuştur. Hz. Muhammed'in peygamberliği döneminde devlet pratiklerinin Medine'de gelişmesiyle beraber kurumsal bir yapıya bürünmüştür. Hz. Muhammed döneminden sonraki "4 Halife Devri"nde (Hülefa-i Raşidin Dönemi) kurumsal yapı korunmaya ve geliştirilmeye devam etmiştir. Hz. Osman döneminde zekât malları batini ve zahiri olarak ikiye ayrılmıştır. Altın, gümüş gibi mallar batini (gizli) mal olarak değerlendirilip bu malların zekâtının dağıtımını kişilere bırakılmıştır. Tarım ürünleri ve hayvanlar gibi zahiri (açık) malların zekâtı devlet tarafından alınmaya devam etmiştir. Hz. Muhammed ve "4 Halife Devri"nde günümüzdeki gelir ya da servet vergisine benzer vergiler alınmamış olması, devletin Müslümanlardan zekât dışında vergi alıp alamayacağı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Toplanan gelirlerin de zekât olup olmayacağı üzerinde tartışmalar da söz konusu olmuştur.

Hiz. Peygamber'den günümüze, genel olarak devletlerin sorumluluğu altındaki kamu hizmetleri artmıştır. Ayrıca ulus devletlerin yükselmesinin ardından Müslümanların yaşadıkları devletler ya zekât adı altında bir gelir elde etmeyi bırakmış ya da zekât gelirleri, kamu hizmetlerinin finansmanı noktasında eksik kalmıştır. Zekâtın devlet

eliyle toplanması hususundaki tartışmalar uzun süredir sürmektedir. Buna karşın modern dönemde, devlet kimliğinin sekülerleşmesinin de etkisiyle günümüzde zekât, çoğunlukla bireysel bir yükümlülük olarak kabul görmüştür (Bayraktar ve Şencal, 2022: 431).

Yaşadığımız dönemde gerek yurt içinde gerek de yurtdışında birçok İslam Hukukçusu vergi ve zekâtı ayrı kavramlar olarak görmesine rağmen, hala zekâtın vergi yerine sayılıp sayılamayacağına dair toplumun belirli kesimlerinde bir tereddüt söz konusudur. Günümüzde halkı Müslümanlardan oluşan Malezya, Endonezya, Suudi Arabistan gibi devletlerin bazılarında devlet eliyle zekât toplanıp dağıtılmaya devam etse de Türkiye gibi bazı ülkelerde zekatlar merkezi hükümet bütçesinden bağımsızdır (Powell, 2009). Sonuç olarak, ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere devlet düzeyinde zekâta dair mevcut gelişmelerin kişilerin zekât ve vergi pratiklerini etkilediği görülmektedir.

Mali olayların önemli bir parçası olan vergiler; politik, ekonomik ve kurumsal gelişmelerden etkilenebilirler (Çelebi, 2012: 5). Bu sebeple de vergi tahsilatı, vergi oranları, vergilendirme zamanı gibi birçok etken ülkelerin kurumsal farklılıklarına göre değişebilir. Dini inanç ya da mükelleflerin zekâta dair tutumlarının da vergi davranışlarını etkilemekte olduğu çıkarımı yapılabilir. Bunun yanında mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu içsel ve dışsal nedenlerden kaynaklanır. Bu noktada bireylerin kendi kişilik özelliklerinden kaynaklanan etmenler ya da yaşadığı toplumdaki temel kabuller ve alışkanlıklar vergiye uyumu etkilemektedir (Güngör Göksu ve Saruç, 2012). Bu etmenlerden bir tanesi de dini inançtır. Mükelleflerin vergi ödemeleri, vergi uyumu ve diğer vergi davranışlarında dini inancın etkisi bulunmaktadır. Çalışmamız vergi konusunda genel olarak Türkiye’de, özelde de Manisa ilinde İslam dininin önemli unsurlarından olan zekât pratiklerinin etkisinin olup olmadığını, bir başka deyişle toplumdaki algıyı incelemeyi hedeflemektedir. Bu açıdan vergi-zekât anlayışına dair aralarında bir ödünleşim olup olmadığına ilişkin bir araştırma yapmayı amaçlamaktadır. İnsanların zekât ve vergiyi aynı kavram olarak görmesi halinde bu durumun iki olası etkisi vardır. Buna göre ilk olarak vergi tahsilatında bir etkinsizlik meydana gelecektir. İkinci olarak ise sosyal yardımlaşma açısından kritik bir öneme sahip olan zekât müessesinin etkinliği sekteye uğrayacaktır. Bu noktada bahsi geçen iki potansiyel etkinsizliğin giderilmesi için toplumdaki algıya dair bulguların ortaya konulması gerekmektedir.

Manisa ili tarım, sanayi açısından gelişmiş imkanlara sahip bir yapıdadır. Ayrıca ulaşım hinterlandı da geniş olması açısından ekonomik anlamda önemli bir konuma

sahiptir. Manisa ilinde ticaret yapan ve zekât veren çeşitli tüccarlar ve esnaflar üzerinden, bu konuya bakış açısının ne olduğu nitel veri analizi kullanılarak mülakatlar aracılığıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mülakat yapılan kişilerin özellikle piyasada, ticaret yaptıkları çevredeki deneyimlerinin önemli olduğu düşünülmüştür. Bununla beraber çalışmanın belirli kısıtları da söz konusudur. İlk olarak nitel verilere dayalı veri toplamanın dezavantajları çalışmamız için de geçerlidir. Manisa ilinin Türkiye anakütlesindeki ve aynı zamanda mülakat yapılan kişilerin de Manisa anakütlesi içinde çok küçük bir temsil düzeyinde olduğu bilinmektedir. Bu açıdan örneklem sayısının tümevarımsal bir yöntemle ana kütleyi temsil edemeyecek şekilde seçildiği ve bu durumun çalışmanın bir kısıtı olduğu bilinmektedir. Buna karşın çalışmada özel olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma yönteminde toplumu daha iyi anlayabilecek şekilde mülakatlar yapılması, derinlemesine görüşmeler ile meselelerin daha derinden keşfedilmesi amaçlanmaktadır. Bunun yanında mülakata katılan katılımcıların çalışma konusuyla ilgili bazı çekincelerinin olduğu da gözlemlenmiştir. Örneğin vergi pratiklerine ilişkin ayrıntılı bilgi vermekten kaçınan katılımcılar olmuştur.

Bu çalışmada zekâtın vergi ile ilişkisi fıkhi olarak incelenmemiştir. Genel olarak Türk toplumu nezdinde özel olarak da Manisa ilinde mülakat yapılan katılımcılara ekseninde vergi algısı üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan vergi algısı ve vergiye uyum ekseninde literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1. Zekât ve Vergi İlişkisi

Zariyat Suresi 19'uncu ayete göre *“Onların mallarında isteyen ve istemeyen yoksullar için bir hak vardır”* (Zariyat/51:19) ve *“Onların mallarından sadaka al”* (Tevbe/9: 103) ayetlerinin de gösterdiği üzere birçokları için zekâtın klasik dönemde vergi anlamına geldiği anlaşılmaktadır (Eskicioğlu, 1989: 226). Ayrıca Tevbe Suresinde zekâtın harcama kalemleri arasında vergi toplama görevlileri/memurlarının da yer alması da bu görüşü desteklemektedir.

Buna karşın Kur'an'da vergi ile ilgili terimler olmakla beraber bu kelimelerde vergi ile ilgili bir tanım ya da günümüzdeki anlamıyla vergi teriminin kullanılması söz konusu değildir (Kenanoğlu, 2013: 52). Zekât ve vergi ilişkisinin genel çerçevesinin ortaya konulabilmesi için beytümâl kurumunun ve dolayısıyla da devlet bütçesinin en önemli kalemleri arasında yer alan zekâtın kurumsal olarak gelişimine bakmak gerekir.

1.1. Zekâtın Kurumsallaşması ve Devlet Eliyle Alınması

Zekâtın kurumsallaşması büyük ölçüde devlet organizasyonunun kurulmasıyla ortaya konulmuştur. “*Vergi mefhumlarının ortaya konulması Mekke’de başlamış*” olmasına rağmen (Yurtseven, 2019: 76) ortada bir devlet hazinesinden bahsetmek güçtür. Medine Sözleşmesi ile beraber kurulan site devletinde beytül mâlın da zamanla kurumsal yapısı oturtulmuş, Müslümanlar bu noktada kamu hazinesinin yönetimini titizlikle yapmıştır. Ayrıca zekât gelirlerinin diğer kamu gelirlerinden ayrı tutulduğu görülmektedir (Khan, 2017: 213-215). Medine döneminde zekâtların devlet tarafından toplandığı görülmektedir. Tam tarih konusunda farklı görüşler olsa da, Hicri 2, 8 ya da 9’uncu yıldan sonra zekâtların devlet tarafından zorunlu olarak toplandığı anlaşılmaktadır (Tuğ, 1984: 51; Sadr, 2020: 83-90). Zekât amilleri özel olarak zekât toplamakla görevlendirilmiştir (Tuğ, 1961: 185-187). Zamanla sınırların genişlemesiyle bu konuda görev yapan memurların sayısı da artmıştır.

İslam devletinin egemenliğinin ve otoritesinin bir parçası olarak Müslümanlardan zekât alınmıştır. Buna karşın Hz. Peygamber’in vefatından sonra bazı kabilelerde devlet otoritesine bir başkaldırı görülmüştür. Bu isyan devlete zekât verilmesinin reddedilmesi aracılığıyla gerçekleşmiştir. Hz. Ebubekir bu konuda devlet otoritesini korumak adına “*namaz ile zekâtı birbirinden ayıranlarla, Hz. Peygamber’e verdikleri zekâtı vermeyenlerle savaşacağını*” belirtmiştir (Duman, 2018: 68). Hz. Osman sonrasında çeşitli nedenlerden dolayı zekât toplama konusunda etkinsizlikler belirgin hale gelmiştir (Selçuk ve Görmüş, 2019: 49). Zekât memurlarının yaptıkları yolsuzluklar ile haksızlıklar, devletin sınırlarının çok genişlemesinden dolayı zekât toplama maliyetinin artması, halkın öncelikle kendi akrabalarına zekât vermek istemesi gibi nedenler bu etkinsizliklere örnek olarak gösterilebilir (Eskicioğlu, 1997: 448; Turan, 2018). Bunun üzerine Hz. Osman döneminde zekât malları batını ve zahiri olmak üzere 2’ye ayrılmıştır (Eskicioğlu, 1997: 448). Zahiri mallar olarak hayvanların ve tarım ürünlerinin zekâtının devlet tarafından alınması; altın, gümüş ve ticari malların zekâtının ise bireysel olarak dağıtılması kararlaştırılmıştır (Samed ve Glenn, 2013).

Hz. Osman’ın vefatının ardından Müslümanlar arasında yaşanan siyasi tartışmaların bir devamı zekât konusunda da yaşanmıştır. Müslümanların bir kısmının Hz. Ali tarafından gönderilen memurlara, bir kısmının da Emevilerin gönderdiği memurlara zekât verdiği anlaşılmaktadır (Selçuk ve Görmüş, 2019: 50). Yine Emevilerin savaş zoruyla iktidarı ele geçirmesiyle halkın bir kısmı devletin gönderdiği zekât memurlarına vermeye devam etmiştir bir kısmı ise doğrudan ihtiyaç sahiplerine bireysel olarak vermeyi tercih etmiştir (Apak, 2017: 305).

Emeviler'in fetihlerinin artışıyla beraber, Hindistan'dan Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir coğrafya Emevi hanedanlığı yönetimine girmiştir. Bu bölgelerde zekât toplayacak güvenilir kişilerin bulunamaması, zekatların merkezi hazinenin bulunduğu Şam'a gönderilmesine sebep olmuştur. Merkezi hazineye zekât gelirlerinin artık dağıtılamayacak düzeye gelmesi ile beraber zekâtların dağıtımını bireylerin tasarrufuna bırakılmıştır (Aydın ve Odabaş, 2018: 150; Samed ve Glenn, 2013: 268). Bu kararın ardındaki bir diğer gerekçe ise Emevi hanedanlıklarının lüks ve israf boyutundaki harcamalarının halk nezdinde yöneticilere güvensizlik oluşturmalarıdır (Bayraktar ve Şencal, 2022: 434). Zamanla sınırların gelişmesi, Bizans ve Pers gibi farklı devlet gelenekleriyle etkileşim yaşanması, zekâtın harcama esnekliğinin vergilere göre düşük olması, zekâtın öncelikle toplandığı bölgelerde harcanması fakat vergilerin harcama yerlerinde önceliğin merkezi hükümette olması gibi nedenlerle kamusal finansman aracı olarak zekât yerine vergiler ekseriyetle kullanılmaya başlanmıştır (Bayraktar ve Şencal, 2022: 435).

Bu alanda yine Osmanlı Devleti'nin tecrübeleri önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin günümüzdeki mali ve iktisadi yapısını etkileyen unsurlardan bir tanesi Osmanlı Devleti'nden kalan birikimdir. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti'nde zekât ve vergi ilişkisini anlayabilmek için Osmanlı Devleti'ne de bir parantez açmak gerekmektedir. Genel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'nde kamu gelirlerinde zekât ismi geçmemektedir (Kaya, 2017b: 246; Genç, 2017: 255). Aynı zamanda zekât toplayan ayrı bir kurum ya da zekât memurları/amilleri yer almamıştır (Kaya, 2017a: 328). Buna karşın Osmanlı Devleti'nde farklı dönemlerde uygulanan onlarca farklı çeşitli resim, harç ve vergiler bulunmaktadır. Bu gelirler şer'î gelirler arasında yer almış ve temelde zekât, öşür, haraç ve cizyenin türleri gibi değerlendirilmiştir (Tabakoğlu, 2011: 336). Özel olarak zekâta konu olan ticaret malları, saime hayvanlar ve zirai mahsullerden vergi alınmıştır. Müslümanların devlete verdiği zirai ürün vergisi haraç olarak nitelendirilmiş, ticari mallar ve hayvanlar için verilen vergilerin de zekât niyetiyle verilmesi durumunda zekât olarak sayılabileceğine dair fetvalar verilmiştir. Bunun dışında batini (gizli) malların zekâtı bireylerin tasarrufuna bırakılmıştır (Kaya, 2017a: 323). Osmanlı toplumunda farklı dini inançlardan insanların yer alması nedeniyle gayrimüslim tebaadan zekât toplayamayacak olması ve zekâta dair bir kamu finansmanı tercih edildiği zaman harcama yerlerinin Tevbe Suresinde yer alan sekiz kalem ile sınırlandırılacağı için kurumsal olarak kapsayıcı bir şekilde zekâtın toplanıp dağıtılamayacağını ifade edebiliriz. Nitekim kısmi şekilde uygulanan şer'î özellikteki vergilerin Tanzimat Fermanı'na kadar sürdüğünü, daha sonra büyük çoğunluğunun kaldırıldığını söyleyebiliriz.

Cumhuriyetin ilanından sonra devletin uzun yıllar boyunca doğrudan zekât ile ilgili bir tasarrufunun olmadığı görülmektedir. İstisnai olarak Türk Hava Kurumu örneği verilebilir. Eski ismiyle Türk Tayyare Cemiyeti olan kurumun 1925 yılındaki Nizamnamesinde kurumun gelirleri arasında fitre, zekât ve yardımlar yer almaktadır (Uzun, 2007: 167). Buna karşın kurumun dini bir motivasyonla zekât topladığını öne sürmek güçtür. Kurumun diğer gelirleri arasında domuzlardan elde edilecek gelirler, faiz gelirleri ve Tayyare Piyangosu gelirleri yer almaktadır. Zaten ilgili kurum Cumhuriyet döneminde hükümet tarafından desteklenen “kamu yararına çalışan dernek” olarak organize edilen bir kurumdur. Doğrudan devlet kurumu olarak nitelendirilemez. Zekâtın uzun süre sonra ilk defa Turgut Özal Döneminde kanuni düzenlemelerde isminin geçtiği görülmektedir (Aydınbaş, 2024). Fakat burada zekât bir kamu geliri olarak değerlendirilmemiştir. Bunun yerine sosyal yardımın finansmanı için zekât gelirleri de zikredilmiştir. İlgili düzenlemeler ile Sosyal Yardım ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’nun gelirleri arasında zekât da zikredilmiş ve “sosyal yardımlaşma”yı teşvik amacıyla zekât ismi de kullanılmıştır (Çelik, 2024). Bu sebeplerle Türkiye’de devlet düzeyinde zekâta karşı genel algının pragmatist olduğu çıkarımı yapılabilir. Nitekim geçmişte yüksek mahkemelerin verdikleri kararlarda zekâtı rejim karşıtı bir faaliyet olarak görüp değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Buna karşın maddi bir çıkar söz konusu olduğunda örneğin Müslüman ülkeler ile yapılan uluslararası anlaşmalarda zekât isminin mevzuatta yer aldığı görülmektedir (Aydınbaş, 2024).

Zekâtın bireysel olarak mı ya da bir kurum aracılığıyla (özellikle de devlet kurumu/fonu) mı dağıtılacağı konusunda farklı görüşler söz konusudur. Bir sonraki bölümde bu tartışmalara yer verilecektir.

1.2. Vergiler Zekât Yerine Geçer mi? Zekâtlar Vergi Yerine Geçer mi?

Tarihsel süreçte zekâtın devlet eliyle toplanıp dağıtılması neticesinde, zekât ve vergi kavramları konusunda İslam’ın ilk dönemlerinden bu yana alimler tarafından çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. En önde gelen tartışmalar şu şekildedir (Düzenli, 2017: 635):

“Zekât vergisi varken, devlet ayrıca yeni vergiler koyabilir mi? Devletin talep ettiği bu vergiler zekât gibi şer’î midir, yoksa örfî midir? Bir Müslüman her iki vergiyi de vermeli mi, birisini veriyorsa diğerinden muaf olabilir mi?”

Burada devletin yaşadığı dönüşümle beraber düşünüldüğünde, “bir kişinin hem vergi hem zekât vermesi mi gerekir yoksa birini veriyorsa diğerinden muaf olmalı mıdır?” sorusu aslında dolaylı olarak şu soruları da ortaya çıkarmaktadır. Ödediğim vergi

zekât yerine geçer mi? Verdiğim zekât vergi yerine geçer mi? Verdiğim zekatlar vergilerden düşülmeli mi?

Bu sorulara verilen yanıtlar temelde iki farklı yoruma dayanmaktadır (Al Qaradawi, 2000). Birinci yorumda ödenilen verginin zekât olacağını iddia eden görüştür. Devletin egemenlik gücüne göre aldığı vergilerin doğrudan zekât yerine geçebileceğini düşünen fıkıhçılar olduğu gibi, bazı fıkıhçılar da verilen vergilerin zekât niyetiyle verilmesi durumunda bunun zekât olabileceğini ifade etmişlerdir (Yılmaz, 2020: 280). Bu konuda özellikle geçmişten günümüze birçok görüş ileri sürülmüştür (Düzenli, 2017: 639: 641).

Osmanlı Devleti'nde de birçok fıkıhçı, benzer şekilde verilen vergilerin zekât yerine sayılabileceğini ifade etmiştir. Bu yönde fetva verenlerin arasında Meşhur Şeyhülislam Ebusuûd Efendi de yer almaktadır (Düzenli, 2017: 640, 641; Kaya, 2017a: 325; Kaya, 2017b: 232). Buna karşın diğer görüşte ise zekât ve verginin ayrıldığı görülmektedir. İslam düşünce tarihinde de farklı dönemlerde farklı mezheplerden fıkıhçılar da bu görüşü benimsemiştir. Buna göre alınan öşür ya da vergi zulüm ile bile olsa bunun zekât yerine geçmeyeceği öne sürülmüştür (Düzenli, 2017: 638,639).

Son dönemdeki fıkıhçılar arasında da yaygın kanaat devlete verilen verginin zekât olarak nitelendirilemeyeceği yönündedir (Al Qaradawi, 2000; Yılmaz, 2020: 280; Düzenli, 2017: 638,639). Örneğin Türkiye'deki birçok İlahiyatçının katıldığı 2. İslam Ticaret Hukuku Kongresi zekât oturumu sonuç bildirgesinde zekâtın mali bir ibadet olduğu için vergilerin zekât olarak geçmeyeceği vurgulanmıştır (İkinci İslam Ticaret Hukuku Kongresi, 2015).

Bu çalışmada da zekâtın vergiden farklı bir uygulama olduğu üzerinde bir değerlendirmemiz söz konusudur. Devlet mefhumunun genel yapısı Hz. Muhammed döneminden günümüze çok değişmiştir. Devletin, toplumun, maliye ve ekonominin gelişimi dikkate alındığında koşullar değişmiş, yeni meseleler ortaya çıkmıştır. Kamu maliyesi özelinde düşünersek İslam'ın ilk yıllarındaki kamu gelirleri ile kamu giderleri günümüzde çok farklı seviyelere gelmiştir. Genişleme döneminde kazanılan ganimetler, haraç gelirleri, tarım toplumunun hâkim olduğu dönemde alınan öşür gelirleri, günümüzde çok daha az öneme sahiptir. Yine benzer şekilde alt yapı yatırımları, savunma harcamaları vs. günümüzde çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu noktada toplumsal fayda adına devletin yeni gelir kaynaklarına sahip olması kaçınılmaz olmuştur.

Kamu maliyesi sistemi açısından en önemli gelişmelerden bir tanesi vergilerin nakdi olarak tahsil edilmesidir. Bu durum devletlerin mali yapısında da köklü değişimlere

yol açmıştır. Günümüzde modern devletlerin oluşumunda vergilerin payı büyüktür (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 2). Schumpeter'in de dikkat çektiği üzere vergiler devletlerin kurulmasına ve şekillenmesine yardımcı olmuştur (Schumpeter, 1918: 5). Devletlerin savaşlar ve diğer mali yükümlülükleri noktasında vergi önemli bir finansman aracı olmuş ve devletin mali yapısını şekillendirmiştir.

Özellikle Sanayi Devrimi ve 2. Dünya Savaşı sonrasında devletin klasik fonksiyonlarından sıyrılması ve sosyoekonomik hayata müdahale etme gereği duyması, dönemsel koşulların değişimi, daha fazla kamu hizmeti talebi, teknolojik gelişmeler ve kamusal mala olan ihtiyacın artması gibi nedenlerle üstlendiği kamu hizmetleri ve dolayısıyla kamu harcamaları da artmıştır. Bunun yanında 2. Dünya Savaşı sonrasında politika yapıcılar tarafından kabul gören Keynesyen İktisadın da etkisiyle çeşitli sosyal ve ekonomik amaçlar için de kamu harcamalarının payı artmıştır (Çelebi, 2015:23). Harcamalarının artmasıyla beraber devletlerin kamu gelirlerini de arttırma çabasına girdiği görülmektedir. Bu kapsamda Sanayi Devrimi öncesine göre topladığı vergi ve mülk gelirleri çeşitlenmiş, yeni finansman kaynakları ihtiyacı baş göstermiştir. Bu noktada yalnızca zekât gelirleriyle kamu maliyesinin finansmanının gerçekleşeceğini beklemek fazla iyimser bir tahmin olacaktır.

Tam kamusal malların özellikleri gereği fiyatlandırılmaması, tüketimden başkalarını dışlayamaması ve ortak tüketime sahip olması nedenleriyle bireylerin elde ettikleri faydaya göre kamusal finansmana katılması mümkün değildir. Bu noktada mecburen toplumsal/kamusal finansman söz konusudur. Müslüman bir bireyin toplumun genelini ilgilendiren bir sosyal harcama için vergisini vermemesi, kendi yükünü topluma yüklemesi anlamına gelmektedir. Günümüzde bedavacılık sorunu olarak da ifade edilen bu davranış nedeniyle, özellikle vatandaşları arasında gayrimüslim halkın da bulunduğu bir ülkede, Müslüman bir bireyin vergisini vermemesi kamu harcamalarının finansman yükününün haksız bir şekilde topluma yansımaya yol açacaktır.

Zekâtın sarf yerlerinin belli olması, vergilerin de günümüzde "âdem-i tahsis" ilkesi gereğince alınması zekât ve vergiyi birbirinden ayıran en önemli hususlardan bir tanesidir. Yaygın görüşe göre devletin topladığı sadakalar (zekât) Tevbe Süresi 60. ayette zikredilen kalemlere harcanabilmektedir. Vergilerin ise birçok kamu giderinin karşılığında alındığı bilinmektedir. Toplanan zekâtların 8 kalem dışındaki devletin yeni fonksiyonları için harcanması fıkhi yönden de sakıncalı olacaktır. Bu noktada bu iki kavramın farklı anlamlarının olduğunu ifade edebiliriz.

Tablo 1: Zekât ve Vergi Karşılaştırılması

	Zekât	Vergi (Kişisel Gelir Vergisi)
Amaç	Serveti arındırmak ve ibadet amaçlıdır	Yasal bir zorunluluktur
Sorumluluk	Dini bir görevdir	Vatandaşlık Görevidir
Mükellefler	Yalnızca Müslümanlara yüklenen bir sorumluluktur	Tüm vatandaşlara yönelik uygulanır
Oran	Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği şekilde yapılabilir değiştirilemez	Oranlar hükümetlerce belirlenip maliye politikası aracı olarak değiştirilebilir
Sarf Yeri	Kur'an-ı Kerim'de zikredilen sekiz sınıfa harcanabilir (Tevbe (9): 60). (Ayetin bazı yorumlarında sekiz kalemin eğitim, sağlık gibi alanları da kapsadığı öne sürülmektedir)	Genel olarak âdem-i tahsis ilkesi uygulanır ve harcaması sınırlandırılmaz
Nisap/Minumum Ödeme	Şerri hükümlerce belirlenmiştir. Hz. Peygamber'in uygulamaları bize ışık tutmaktadır	Alt ve üst sınır yoktur. Ödenecek tutarlar kanunlarla belirlenir

Kaynak: (ISRA, 2018: 506)'den yola çıkarak tarafımızca oluşturulmuştur

Sonuç olarak vergi ile ilk dönemlerde toplanan zekâtın, “cebri olması, karşılıksız olması ve halkın yararına toplanması” gibi (Eskicioğlu, 1989: 228) ortak özellikleri söz konusu olsa da yukarıda da sözü edildiği üzere birbirinden ayrılan birçok özelliği de bulunmaktadır. Bu iki kavramın tamamen aynı olması ve verilen vergilerin zekât olarak sayılması durumunda dini açıdan önemli bir sakınca ortaya çıkar. İslam'ın en büyük esaslarından bir tanesi olan zekâtın zamanla unutulması ve hak ettiğinden daha az önem verilmesi tehlikesi oluşabilir (Düzenli, 2017: 642). Zekâtın her şeyden önce bir ibadet olduğu, verginin ise böyle bir özelliğinin bulunmadığı unutulmamalıdır (Kenanoğlu, 2013: 54). Günümüzde Qaradawi gibi kişilerin de benzer görüşleri söz konusudur (Al Qaradawi, 2000: 319).

Çalışmanın diğer bölümünde Türkiye'deki zekât algısı üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

1.3. Türkiye’de Vergi ve Zekât Konusunda Öncü Çalışmalar ve Seçili Literatür

Zekât ve vergi konusunda Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkan tartışmalar cumhuriyetin ilanıyla beraber azalsa da devam etmiştir. Örneğin, 1948’den itibaren kısa dönemde çeşitli dergilerde konuya ilişkin yazılar yayımlanmıştır. Aşağıdaki Tablo 2, çeşitli tarihlerde vergi-zekât tartışmalarını inceleyen çalışmaları ortaya koymaktadır.

Tablo 2: Zekât-Vergiye Dair Farklı Dönemlerden Çeşitli Çalışmalar

Yazar	Başlık	Tarih	Dergi
Sabit Ünal	Vergiler Zekât Sayılır mı?	Mayıs 1948	Sebilürreşad 1. Cilt sayı 2
Esad Sezai Sünbüllük	Cahiller Dillerini Tutmalıdır	22 Nisan 1948	Hakka Doğru
Muharrem Kavaklı	Vergiler Zekât Sayılır Mı?	Ağustos 1948	Sebilürreşad 1. Cilt sayı 12
Hüsnü Gürkaynak	Vergi Zekât Yerine Geçer mi?	21 Mayıs 1948	Doğru Yol 2. Cilt 45. Sayı
Esad Sezai Sünbüllük	Arazi ve Hayvan Vergileri Adıyla Hükümete Verilenler Zekâta Mahsup Edilir	4 Ağustos 1949	Hakka Doğru
Neşet Çağatay	Vergiler Zekât Sayılır mı?	15 Nisan 1957	Din Yolu 2. Cilt 27. Sayı
Fahri Demir	Vergi ve Zekât	Mayıs-Haziran Temmuz-Ağustos 1978	Diyanet İlmi Dergi Sayı: 17. Cilt 3-4
Fahrettin Atar	İslam Hukukunda Zekât ve Vergiler	Temmuz-Ağustos 1979	Diyanet İlmi Dergi 18. Cilt 4. Sayı
Nihat Durak	Vergiler Zekât Yerine Geçer mi?	Nisan 1988	İslam Aylık Mecmua 56. Sayı
Mevlüt Özcan	Zekât ile Vergi Birbirinin Aynısı Değil Gayrisidir	22-28 Kasım 1996	Cuma 1. Cilt 324. Sayı
Şehmus Dağdeviren, Hülya Yıldız, Ali Şükrü Beyoğlu	Vergi Başka, Zekât Başka	22-28 Kasım 1996	Cuma 1. Cilt 324. Sayı

Kaynak: İDP veri tabanından (<https://idp.org.tr/>) elde edilen verilere göre derlenmiştir.

Tablodaki künye bilgilerine ve metinlerine Türkiye’de yayımlanan çeşitli siyaset, iktisat, kültür ve edebiyat dergilerinin arşivini barındıran İDP’nin (<https://idp.org.tr/>) veri tabanından erişilmiştir. Buna göre, zaman zaman ödenilen vergilerin zekât olup olamayacağına dair yazılar yayımlanmıştır. Genel olarak çalışmalarda vergi ile zekâtın ayrı kavramlar olduğu vurgusu yapılırken, Esad Sezai Sünbüllük’ün (1948; 1949) tam tersi görüşleri de yer almıştır.

Mükelleflerin vergiye uyumu konusunda çeşitli faktörlerin olduğunu daha önce de ifade edilmiştir. Vergiye uyum ya da vergi ahlakı konusunda yapılan ampirik çalışmalarda da değişkenlerden bir tanesi dini inançtır. Buna göre Dünya Değerler Anketi verileri ile Türkiye üzerine analizler yapılan çalışmalarda (Doğan ve Seçilmiş (2020), Bilgin ve Kaynar Bilgin (2014)) dine verilen önem ya da dindarlık seviyesi yüksek kişilerin yüksek vergi ahlakına sahip oldukları görülmektedir.

Türkiye’de yapılan araştırmalarda dini inancın bireylerin vergileme konusundaki bakış açısına etkisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir kesim vergi kaçırmayı kul hakkı görmekte ve bu davranıştan kaçınmakta, bir diğer kesim ise zekât verdiği ve hayır yaptığı için vergi vermeye gerek olmadığını düşünmektedir (Baloğlu ve Baloğlu, 2010: 110). Yine Baloğlu ve Baloğlu, Türkiye’de zekât veren kişilerin çoğunlukla, devlete verdiği vergilerin zekâtlardan farklı olduğunu, zekâtların ödenen vergilerden düşülmemesi gerektiğini düşündüğünü ifade etmektedir (Baloğlu ve Baloğlu, 2010: 191).

Zekât ve vergi konusunda son yıllarda Türkiye’de önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında yer alan (Baloğlu vd., 2010)’un çalışmasında hem anket verileri üzerinden nicel veriler sunulmuş hem de derinlemesine mülakatlar ile nitel veri çalışması yapılmıştır. Anket verilerine ilişkin bilgiler yukarıda gösterilmiştir. Mülakat konusunda da önemli bir bulguya göre; görüşmeye katılan bir yetkili, Türkiye’deki ekonomik koşulların, iş insanlarının vergi davranışını değiştirdiğini ifade etmiştir. Buna göre krizlerden kaynaklı olarak “*Toplumun diğer kesimleri iyi olmayınca ben de iyi olamam*” düşüncesinin yerleştiğini, bu sebeple 1990’lı yıllarda zekât ödendiği için vergi verilmemesi doğrultusundaki algının 2010’lu yıllar itibarıyla değiştiğini düşünmüştür (Baloğlu, vd., 2010: 60).

Bu konuda yapılan çalışmalardaki anketler bize yol gösterecektir. İlk çalışmaya göre Türkiye’deki 23 ilde toplam 3220 vergi mükellefi ile yapılan anketlere göre, kişilerin %73,4’ü kendisini dindarlığa daha yakın hissettiğini ifade etmiştir. Verilen zekâtın vergiden düşülmesi gerektiğini ifade eden kişilerin oranı %10,1 ve kısmen düşülmesi gerektiğini ifade eden kişilerin oranı ise %4,8 olmuştur (Baloğlu vd., 2010: 59).

İkinci çalışma Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2014 yılında yayımladığı Türkiye'de Dini Hayat Araştırmasıdır. Bu çalışmada toplumdaki zekât ve vergi algısına dair çeşitli veriler sunulmaktadır. Ankete katılan kişiler arasında devlete verilen verginin de zekât yerine geçeceğini ifade eden kişilerin oranı (Katılıyorum diyenler) %11,8; kısmen katılıyorum diyenlerin oranı ise %5,4 olmuştur. Ankete katılanların yaş ortalaması arttıkça bu soruya katılıyorum cevabı verenlerin sayısı da artmıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014: 153).

Tablo 3: Devlete Verilen Vergi Zekât Olarak Geçer Anket Sorusuna Verilen Cevapların Yüzde Dağılımı

	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikri Yok	Cevap Vermeyen
Toplam	11,80	5,40	67,10	15,00	0,70
Yaş Grubu					
18-24	10,30	5,90	70,80	12,60	0,50
25-34	10,30	5,60	70,70	12,70	0,70
35-44	11,40	5,90	67,30	14,60	0,90
45-54	13,40	5,00	67,00	14,10	0,60
55-64	13,70	4,70	63,70	17,20	0,70
65+	13,40	5,00	57,60	23,00	1,00

Kaynak: (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014: 153).

Benzer bir bulgu da Nişancı (2023: 110)'nın çalışmasında görülmüştür. Buna göre 2453 kişinin katıldığı ve 35 ili kapsayan ankete göre "Ödediğim vergiler zekât yerine geçer mi?" sorusuna katılımcıların %10'u katılıyorum %74'ü katılmıyorum cevabı vermiştir. %16 ise kararsız kalmıştır.

Bazı tartışmalar ise ödenen zekatların vergilerden düşürülüp düşürülemeyeceği üzerinedir. Maçın (2014), Düzenli (2017), Turan (2018), gibi çalışmalarda konu teorik düzeyde tartışılmıştır. Bilen ve Terzi (2019) ve Terzi ve Bilen (2020) olmak üzere iki çalışmada yapılan anket sonucunda katılımcılar zekatlara vergi indirimleri yapılması zekât miktarını arttıracaklarını düşünmektedir. Gümüş'ün (2019) Sakarya ili özelinde yaptığı ankette, 512 katılımcının yaklaşık yarısı (%50,3) ticari rekabetin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için zekatların vergiden düşülmesi gerektiğini düşünmekteyken, kalan yarısı bu öneriyi reddetmiş ya da kararsız kalmıştır.

Bir diğer araştırmada ise Aydınbaş (2024), zekât ve devlete dair çeşitli anket soruları hazırlamıştır. 1456 kişinin katılımıyla yaptığı analizinde anket soruları arasında yer alan “Ödediğim zekâtın mükellefi olduğum vergilerden mahsup edilmesi gerekir” önermesine, katılımcıların %32,5’i olumlu cevap vermiştir. Kalan katılımcıların %47,4’ü önermeye katılmamış, %20,1’i ise kararsız kalmıştır.

Görüleceği üzere bu alanda yapılan anketlerde vergi ve zekâtı aynı gören %10-%17,2 arasında değişen katılımcılar yer almaktadır. Sayı az da olsa, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın uygulamaları ve diğer kaynaklar üzerinden insanlar sorularına yanıt aramaktadır.

Türk vergi sistemindeki bazı hukuki düzenlemeler, yapılan bağışların bir kısmının vergi matrahından düşürülmesine olanak sağlamaktadır. Buna göre kişiler zekât ya da başka tür yardımları için Gelir Vergisi Kanunu Madde 40/10’a göre, ihtiyaç sahibi kişilere yardım amacıyla gıda, temizlik, giyecek ve yakacak yardımlarının tamamı, Gelir Vergisi Kanunu Madde 89 ve Kurumlar Vergisi Kanunu Madde 10’a göre kamu yararına çalışan dernek ve vakıflara beyan edilecek gelirin %10’una kadar, Cumhurbaşkanlığı yardım kampanyaları ve Kızılay ve Yeşilay’a yapılan bağışlarının %100’üne kadar için vergi indrimi söz konusu olabilmektedir. Benzer düzenlemelerde yapılan bağışların Kurumlar Vergisi ve KDV’den de istisna tutulduğu görülmektedir. Böylelikle zekât da dahil çeşitli bağış ya da yardımların vergiden muafiyet sağlayacağı ifade edilebilir. Yılmaz (2024) kişilerin yaptıkları hayırseverlik yardımlarındaki artışın, bu vergi düzenlemeleri sonucu uygulanan vergi istisnalarından kaynaklanıyor olabileceğini ifade etmiştir.

1.4. Toplumun Zekât ve Vergiye Bakış Açısını Gösteren Çeşitli Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde toplumun zekât ve vergi konusunda kafa karışıklıklarını gidermek için yaptıkları çeşitli arayışlara odaklanılmıştır. Toplumda yaşayan insanlar Diyanet İşleri Başkanlığı’na, ya da çeşitli internet sitelerine vergi ve zekât konusuna dair sorularına cevap alma arayışı içindedir. Aşağıda bunu gösteren çeşitli bulgular incelenecektir.

İlk olarak insanların bu konuda kafa karışıklıklarını gidermek için bir şekilde “fetva alma” isteği içerisinde olduğu görülmektedir. Bunun en bariz örneği Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinden görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı’nın internet sitesinde cevaplanan sorulardan bir tanesi vergi-zekât üzerinedir. Kurulun ana sayfasında zekât ile ilgili ayrı bir sekme bulunmaktadır (Din İşleri Yüksek Kurulu, t.y). Diyanet İşleri Başkanlığı’na danışmak

için sorulan sorulardan bir tanesi de “Vergi, zekât yerine geçer mi?” sorusudur. İlgili soru şu şekilde cevaplanmıştır:

“Vergi bir vatandaşlık görevidir; zekât ise dinî bir yükümlülüktür. Ayrıca zekât ile vergi; mükellefiyet, temel gaye, oran, miktar ve harcanacağı yerler (Tevebe, 9/60) bakımından birbirinden farklıdır. Bu itibarla, devlete ödenen vergiler zekât yerine geçmez. Zekâtın ayrıca verilmesi gerekir”ⁱⁱ.

Yine Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan fetva alan kişilere ilişkin tutulan istatistikler bize bir noktada yol gösterecektir. 31 Ekim 2024 itibariyle Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı’na fetva için sorulan sorularda zekâta dair istatistikler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4: Diyanet İşlerine Sorulan Zekât Sorularına Dair Çeşitli Göstergeler

Konu	Frekans ya da Yüzde
Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı’na yönelen soruların Zekât ve Sadaka konu başlığı altında sınırlandırılabilir olanların toplam sorular içindeki payı	%7,14
“Vergi Zekât yerine geçer mi?” başlığı altında sınıflandırılabilir soru sayısı	354
“Vergi, zekât yerine geçer mi?” başlığı altında sınıflandırılabilir soruların yıllar itibariyle seyri	2012: 28 soru; 2013: 37 soru, 2014: 26 soru; 2015: 15 soru, 2016: yok; 2017: 3 soru, 2018: 63 soru; 2019: 33 soru; 2020: 29 soru; 2021: 35 soru; 2022: 30 soru; 2023: 29 soru; 2024 (31.10.2024’e kadar): 26 soru
Vatandaşlardan Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı’na gelen “Zekât ve Sadaka” başlığında sınıflandırılan soruların içinde “Vergi, zekât yerine geçer mi?” başlığı altında sınıflandırılabilen soru sayısının payı	%0,87
fetva.diyanet.gov.tr web adresinde “Vergi, zekât yerine geçer mi?” sorusunun görüntülenme sayıları	2017: 21 görüntülenme; 2018: 502 görüntülenme; 2019: 962 görüntülenme; 2020: 1622 görüntülenme, 2021: 1394 görüntülenme; 2022: 1325 görüntülenme; 2023: 1282 görüntülenme; 2024: 2157 görüntülenme Toplam: 9265 görüntülenme

Kaynak: Yazarların talebi doğrultusunda, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından temin edilen bilgiler neticesinde oluşturulmuştur.

Sayı olarak çok fazla olmamasına rağmen konu yine de vatandaşlarca merak edilmekte ve araştırılmaktadır. Benzer şekilde “vergi zekât yerine geçer mi?” sorusu, zekât toplayıp dağıtan Türkiye Diyanet Vakfı’nın ve İHH İnsani Yardım Vakfı’nın

internet sitelerinde de aynı şekilde cevaplanmıştırⁱⁱⁱ. Bunun yanında ekşi sözlük internet sitesinde de “Vergi Zekât Yerine Geçer Mi?” konu başlığında 30.9.2024 itibariyle 25’in üzerinde entry (sözlük yazarlarının girdisi) vardır. Ayrıca birçok vatandaşın çeşitli forumlarda bu konuyu tartışmakta olduğu görülmüştür^{iv}.

İnsanların konuya ilgisini gösteren bir diğer gösterge popüler video paylaşım sitesi YouTube üzerindedir. Günümüzde bilginin dijitalleşmesi neticesinde artık birçok kavram Youtube gibi video platformlarında tartışılmaktadır. Bu sitedeki videolar da toplumsal bakışı gösteren mahiyettedir. 11 Nisan 2025 tarihi itibariyle “Vergi zekât yerine geçer mi?” YouTube aramasında konumuzla alakalı 100’ün üzerinde video vardır. Bunların büyük çoğunluğu son beş sene içerisinde yayımlanmıştır. En çok görüntülenen video 44 binin üzerindedir. On iki video 5 binden fazla sayıda görüntülenmiştir. 32 tanesi ise binden fazla görüntülenmeye sahiptir. Özellikle bazı ilahiyatçıların halktan gelen sorular üzerine bu tarz videolar çektiği ve vergi-zekât hususunda görüş bildirdiği görülmektedir.

Konu ayrıca sıklıkla haber sitelerinde ve blog yazılarında gündeme getirilmektedir. Bu alanda basın kuruluşlarının birçok çalışmasının olduğu görülmekle beraber son dönemde geçen bazı çalışmalar özelinde bir çalışma yapılmıştır. Yapılan bazı haberler aşağıdaki tabloda yer almıştır.

Tablo 5: Son Dönemlerde Zekâta Dair Çıkan Haberler ve Blog Yazıları

Tarih	Başlık	Erişim Linki
	Sıkça Sorulan Sorular; Vergi zekât yerine geçer mi?	https://www.yenisafak.com/ramazan/vergi-zekat-yerine-gecer-mi-sikcasorulansorular-icerik-42
	Vergi ve Zekât (Hayreddin Karaman)	https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0758.htm
15.3.2025	Müslümanlar zekât veriyorlar mı ya da: Faruk Taşçı	https://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-faruk-tasci/3513621-muslumanlar-zekat-veriyorlar-mi-ya-da#:~:text=Zek%C3%A2t%20verme%20y%C4%B1lda%20bir%20olup,MADD%C3%8E%20VE%20SOSYAL%20%C4%B0%C5%9EEVLER%C4%B0%20VAR_
1.11.2024	Faiz ve Toplum: Kamil Güngör	https://www.vuslatdergisi.com/yazi_detay.php?id=19600&sID=281&year=2024&month=11
18.3.2024	Vergi, Zekât mıdır?: Hadi Sağlam	https://www.akademikakil.com/vergi-zekat-midir/hadisaglam/
22.3.2022	Zekat ve Vergisel Boyutu: Cevdet Akçakoca	https://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/cevdet/0534/

23.1.2021	Sosyal devlete vergi verilince zekat vermek gerekir mi?	https://sorularlailamiyet.com/sosyal-devlete-vergi-verilince-zekat-vermek-gerekir-mi
15.4.2020	Vergi, zekât yerine geçer mi?	https://www.yeniakit.com.tr/haber/vergi-zekat-yerine-gecer-mi-1184824.html
13.9.2019	Zekat sebebiyle vergi indirimi: Hayrettin Karaman	https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/zekat-sebebiyle-vergi-indirimi-2022704
16.5.2019	Zekât Nedir? Kimlere Verilir Nasıl Hesaplanır	https://www.trthaber.com/ramazan-ozel/haber/yasam/zekat-nedir-kimlere-verilir-nasil-hesaplanir-iste-10-soruda-zekat-415708.html
10.1.2019	Vergi zekât yerine geçer mi? Zekâtın vergiye benzemeyen tarafları nelerdir? Zekâtın vergiye benzeyen tarafları nelerdir? Zekât vergi ilişkisi	https://www.fikriyat.com/ilahiyat/islam-ilmihali/2019/01/10/vergi-zekat-yerine-gecer-mi-zekatin-vergiye-benzemeyen-taraflari-nelerdir-zekatin-vergiye-benzeyen-taraflari-nelerdir-zekat-vergi-iliskisi
25.2.2018	Vergi zekât yerine geçer mi?	http://islamiktisadi.net/index.php/2018/02/25/vergi-zekat-yerine-gecer-mi/
30.6.2015	İftar Yemekleri Zekât Yerine Geçer Mi?	https://www.yeniasya.com.tr/gundem/iftar-yemekleri-zekat-yerine-gecer-mi_344033
5.7.2014	Kimlere zekât verilir?	https://www.haberturk.com/ramazan/haber/965807-kimlere-zekat-verilir
31.11.2011	ZEKÂT: Devlete ödenen vergi zekât yerine geçer mi?	http://www.suleyman-ates.com/index.php?option=com_content&view=article&id=206:zekat-devlete-oedenen-vergi-zekat-yerine-gecer-mi&catid=31:kasm-2011&Itemid=99
10.10.2006	Zekât taksitle verilebiliyor	https://www.milliyet.com.tr/gundem/zek-t-taksitle-verilebiliyor-257921

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir

Bu internet kaynaklarında yalnızca zekâta dair genel bilgiler verilmemekte, aynı zamanda, “Ödediğim vergiler zekât yerine geçer mi?” gibi sorulara cevap verilmektedir. Sonuç olarak Cumhuriyet döneminin başından bu yana bu konuda çeşitli görüş ve fikirler yer almaktadır.

2. Zekât Verenlerin Vergi Algısı

2.1. Araştırma Yöntemi ve Etik Kurul İzni

Pozitivist ve determinist araştırma yöntemlerini tercih eden nicel araştırma yöntemlerinin aksine nitel araştırma yöntemlerinde; sosyal bilimin girift yapısını

anlamlandırmak ve genel yasalar oluşturmak amaçlanmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2016: 400). Nitel araştırma; *“bireylerin toplumsal ya da insani bir soruna yüklediği anlamı araştırma ve anlama”* yaklaşımıdır (Creswell ve Creswell, 2021: 4) *“özneldir, bireylerin algıları, duyguları, tecrübeleri, düşünceleri gibi öznel verileri ele alır”* (Gürbüz ve Şahin, 2016: 400). İncelenen konularda insan davranışları geniş perspektiften ele alınır (Johnson ve Christensen, 2014: 35). Nasıl ve niçin sorularından yola çıkarak (Gürbüz ve Şahin, 2016: 400) insanı ve yaşadığı sosyal yapıyı anlamayı amaçlar. Veriler *“gözlem, görüşme, doküman ve söylev analizi”* gibi yöntemlerle toplanır (Baltacı, 2019: 370). Veriler arasında bir örüntü, bağıntı, sınıflandırma ve anlam araştırılır.

Bu çalışmada ilk olarak doküman analizi yöntemiyle Türkiye’de vergi-zekât konusunun popülerliği ortaya konmuş ardından nitel analiz yöntemi kullanılarak, çeşitli bulgular elde edilmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma desenleri arasında örnek olay araştırması, gömülü kuram, olgubilim (fenemolojik) araştırma, eylem araştırması, anlatı araştırması ve tarihsel araştırma gibi desenler vardır (Gürbüz ve Şahin, 2016: 405). Araştırma sorusundan hareketle bu çalışmada temel nitel araştırma deseni uygulanmıştır.

Bu çalışmada aynı zamanda yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler ile veriler toplanmış ve içerik analizi yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde görüşme soruları genel bir çerçeve sunmakta, gerek görüldüğünde konunun gidişine göre yeni sorular sorularak esneklik sağlanmaktadır. Nitel araştırma yönteminde süreç verilerin toplanması, analizi ve raporlaştırılması gerekir (Creswell, 2021: 55). Bu amaçla Manisa’da iş ve ticari hayatını sürdüren ve aynı zamanda zekât veren kişiler ile mülakatlar yapılmıştır. Çalışma kişilerin zekât ve vergiye yönelik algılarını anlamlandırmaya yönelik olduğu için, katılımcılar zekât veren kişiler arasından seçilmiştir. Hali hazırda ticari hayatlarını sürdürdükleri için de vergi mükellefi oldukları varsayılmıştır. İlgili 11 katılımcı kartopu yöntemiyle seçilmiştir. Yapılan derinlemesine mülakatlarda katılımcılara yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile açık uçlu sorular sorulmuştur. Mülakatlar 15 dakika ile 1 saat 5 dakika arasında sürmüştür.

Yapılan 11 görüşmenin ardından alınan yanıtlar sonucunda veri doygunluğu tespit edilmiştir. Veri toplamının doygunluğu; görüşmelerde yeni katılımcıların yeni bilgiler vermemesi ya da mülakatların birbirini tekrar etmesi durumunda eriştiği kabul edilen bir teorik kavramdır (Creswell ve Creswell, 2021: 186). Bunun yanında katılımcı sayısının 11 olması anakütleyi temsil ettiği anlamına gelmemektedir. Görüşme yapılan katılımcılar, *“olasılıklı olmayan amaçlı örneklem”* metodu benimsenerek seçilmiştir. Burada önemli olan genelleme yapma değil araştırma

konusu ile ilgili olduğu düşünülen kişilere ulaşmaktır (Karataş, 2015: 71) Mülakatlar deşifre edilmiş ardından, “Taguette” programı yardımıyla kodlanmıştır.

2.2. Bulgular

2.2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Zekât mükelleflerinin, zekâta, vergiye ve devlete bakış açısını ölçmeye çalıştığımız çalışmamızda 11 kişiyle mülakat yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda mülakat yapılan katılımcılara dair betimleyici bilgileri verilmiştir. Katılımcılar 10 ile 60 sene arasında değişen mesleki tecrübelerine sahiptir.

Tablo 6: Mülakata Katılan Katılımcılar

Katılımcılar	Meslek	Mesleki Tecrübe	Zekât Verme Durumu
Katılımcı 1 (K1)	Müteahhit	10 sene	Evet
Katılımcı 2 (K2)	Tüccar, İmalat, Perakende	14 sene	Evet
Katılımcı 3 (K3)	Tüccar, Toptancı Gıda Sektörü	20+ sene	Evet
Katılımcı 4 (K4)	Kuyumcu	30 sene	Evet
Katılımcı 5 (K5)	Muhasebeci	-	Evet
Katılımcı 6 (K6)	Konfeksiyon	60 sene	Evet
Katılımcı 7 (K7)	Kuyumcu	50 sene	Evet
Katılımcı 8 (K8)	Ayakkabı Dükkânı	58 sene	Evet
Katılımcı 9 (K9)	Konfeksiyon	11 sene	Evet
Katılımcı 10 (K10)	Konfeksiyon	20 sene	Evet
Katılımcı 11 (K11)	Tüccar, Nakliye	46 sene	Evet

Aşağıda belirli başlı kategoriler ışığında toplanan mülakat verileri incelenmiştir.

2.2.2. Zekâtın Önemine İlişkin Bulgular

Katılımcılar dini bir ibadet olan zekâta çok önem vermekte, çalışmanın teorik çerçevesinde ortaya konulan bilgilere benzer bir şekilde zekâtı İslam’ın önemli bir yapı taşı olarak görmektedirler. Katılımcılar zekâtı “fakirin hakkı” (K1, K2, K4, K8 ve K11), bereket vesilesi (K2, K4, K6, K7), ihtiyaç sahibi ve zengin arasında bir köprü (K1) ve malının temizliği (K6) olarak gördüğü anlaşılmaktadır. K7 zekâtı “kazancının budaması”na benzetmiş ve zekât vermeyi ürünlerin hasılatını arttırmaya yarayan bir

araç olarak tanımlamıştır. K4 aynı zamanda zekâtın fakirlere verilmek üzere Allah tarafından kendisine verilen bir emanet olduğunu vurgulamıştır.

“Zekât İslam’ın ‘köprüsüdür’, yani fakirlerle zenginler arasında bir köprüdür. Yani İslam bugün Zekât müessesesi ile sosyal toplumu, toplumda dengeyi sağlamayı, insanlar arasında hoşgörünün sıcaklık hissedilmesini ve sosyal devlet sağlamayı İslamiyet ortaya koymuştur. Akabinde de Sadaka Müessesesiyle. İslamiyet hep bunları düşünmüştür. Yani en ince ayrıntısına kadar çünkü niye Cenabı Hak bizi yarattığı için bizim en güzel şekilde esnası yaşa yaşayabiliriz. Bütün bunları Kuran ve Peygamberimizin hayatında bizlere iletilmiştir” K1

“Zekât bizim kazancımızın ‘budaması’dır. Nasıl bağı kesersen üzüm alabilirsin. Zekât da kazancımızın budamasıdır” K7

Bu bakımdan ilgili bulgu katılımcıların literatürde yer alan temel teorik bilgilere sahip olduğunu, özellikle zekâtın bir bereket vesilesi görüldüğünü göstermektedir.

2.2.3. Sizce “Ödenilen Vergi Zekât Yerine Geçer Mi?” ve “Vergi ve Zekât Aynı Şey Midir?” Sorularına İlişkin Bulgular

Katılımcıların her biri ödedikleri vergiyi zekâttan düşmediğini, (ya da tam tersi), zekât ve verginin çok ayrı kavramlar olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle devletin varlığını devam ettirebilmesi ve kamusal hizmetlerin finansmanı için verginin önemli olduğu K1, K2, K4, K6, K8, K9, K11 tarafından vurgulanmıştır. Burada savunma ve iç güvenlik, ulaşım gibi tam kamusal malların ve eğitim, sağlık gibi yarı kamusal malların finansmanı için verginin alınmasının önemine vurgu yapılmıştır. Bununla beraber vergilerin aynı zamanda sosyal devlet uygulamalarının finansmanı için de harcandığına dair vurgu yapılmıştır.

“Devlet hazine ve ordudur. Hazine olmadan ordu nasıl maişetini temin edecek. Yeni kurulan ordumuzda tahmini 250.000 asker hep maaşlı. 26 ülkede bunlar var, kışlamız var. Bunlarda subaylı maaşlı. Devlet bir nesli korumaz otuz nesli planlar. Bazen bir nesli gübre yapıp otuz nesli korur” K11

“Bugün Devletimiz İyidir kötüdür, fakire fukaraya zaten artık sahip çıkıyor hiçbir şey olmayana 5-6 bin lira aylık veriyor yani dul kadınlara veriyor, kimsesizlere veriyor yani devletimiz de boş bir devlet değil ve İslam geleneği var zaten” K8

K2 ise devletin güvenlik gibi tam kamusal malları sunabilmesi için vergi verilmek zorunda olduğunu ifade etmiştir. *“Devlet bize güvenlik sağlıyor, devlet bize yol sağlıyor. İşte imkanlar sağlıyor. Yani Suriye ortada işte görüyorsun başımızda bir devlet olmazsa biz buralarda ticarete yapamayız, yolda yürüyemeyiz, ondan sonra çocuğumuzu çoluğumuzun,*

çocuğumuzun ırzını koruyamayız. Devlete karşı bir sorumluluğumuz, yükümlülüğümüz(ün karşılığıdır) vergi”

K1 bazı Ortadoğu ülkelerindeki zengin doğal kaynaklardan dolayı devletlerin vergi almamasına vurgu yapmıştır. Ülkemiz için verginin devletin en doğal hakkı olduğunu düşünmektedir. *“Güvenli huzurlu bir şekilde yaşayabileceği (yaşayabilmek için) yani güven, huzur, emniyet, sağlık için bir ticaret yapabiliyoruz. Öyle değil mi bu? Türkiye Cumhuriyeti’nde esnafımız nasıl ticaret yapıyor. Biz çoluğumuz çocuğumuzu devlet okullarına gönderiyor, devletin imkanlarından faydalaniyoruz, güvenliğimiz, huzurumuz, eğitimi, sağlık hizmetimiz bunlar tabii ki vergi müessesesi ile yerine getiriliyor. Devlet bizden aldığı vergileri nerede kullanıyor? Bu sosyal devletin teşekkülü için kullanıyor. Devletin bu vergiyi alması lazım ki bize bu yolları otoyolları, köprüler, havalimanları bizim sosyal tüm ihtiyaçlarını karşılayabilsin bu devletin en doğal hakkı.”*

K11 vergi vermeyen bir tanıdığına şu ifadeleri kullandığını ifade etmiştir: *“Devlet iki tip vergi alır biri maldan biri candan. (vergi vermemen durumunda) Zayıf düşer, biri saldırır, git öl der. Bu dükkânı koruyamazsınız. Vergisiz devlet olur mu?”*

Görüleceği üzere katılımcılar zekâta dini inançları açısından büyük bir değer atfetmektedir. Bu bakımdan (Baloğlu ve Baloğlu, 2010)’daki değerlendirmelere benzer şekilde katılımcılar genel olarak vergi vermemenin dini olarak istenmeyen bir davranış olduğunu vurgulamaktadır. Zekâtın vergi ile bir tutulamayacağını düşünmektedirler. Bu bakımdan zekâtın harcama kalemleri arasında Kur’an’da Tevbe süresinde zikredilen sekiz sınıftan daha çok yoksullar ön planda tutulmaktadır. 1.3 başlığındaki literatürdeki istatistiklerin aksine katılımcılardan hiçbiri zekâtı ve vergiyi aynı şey olarak görmemektedirler.

2.2.4. “Çevrenizde Vergi ve Zekâtı Aynı Gören Kişiler Var mı?” Sorusuna İlişkin Bulgular

Görüşme gerçekleştirilen kişiler vergi ve zekâtı tamamen ayırdıklarını ifade etmiş olsalar da, buna karşın toplumda vergi ve zekâtı aynı gören ve ikisinden birini vermeme çabasında olan insanların da yer aldığını ifade etmiştir. Bazı katılımcılar bizzat çevresindeki böyle kişilerin olduğunu söylemiştir. Sözü edilen bu kişilerin vergi kaçırma davranışı içerisinde olmalarından çok zekât vermeme girişimi içinde olduğu görülmüştür.

K6 dindar insanların bazılarının vergi ve zekâtı aynı görme bakış açısına sahip olduğunu fakat bunun zamanla değiştiğini düşünmektedir. K6; (Baloğlu vd., 2010: 60)’daki bulguya benzer şekilde Tansu Çiller döneminde yaşanan ekonomik kriz

sonrasında bu ayrımı daha da net gördüğünü ve muhasebecisine fazla vergi verecek şekilde kendi beyannamesinin hazırlamasını istediğini ifade etmiştir.

Toplumda yaşayan kişiler arasında “zekât ve vergiyi aynı gören” ya da devletin yapısını dini/siyasi nedenlerle benimsememekten dolayı vergi vermeme eğilimli kişiler olmakla beraber, katılımcılar bu grupların istisnai sayıda olduğunu düşünmektedir. Bir katılımcı bu kişilerin tahmini olarak toplumun %2’sini oluşturduğunu (K2), bir diğer katılımcı ise bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az olduğunu (K7) tahmin etmiştir. Katılımcılar sözü edilen kişilerin gönüllü olarak vergi vermek istemese bile, zorunlu olarak vermek zorunda olduğunu ifade etmişlerdir (ticari hayatta devlet ile iş yaptığında ya da memursa gelir vergisiyle, araba alırken ÖTV ile gibi).

2.2.5. Vergi Kaçırmanın Dini (Zekât ya da diğer) Bir Nedeni Var mı? Sorusuna İlişkin Bulgular

Katılımcılar vergi kaçırmanın dini bir nedenden (vergi ve zekâtın aynı olduğu algısından) kaynaklı olmadığını düşünmektedirler. Onlara göre toplumdaki vergi kaçırma genellikle vergi miktar/oranlarının yüksekliğinden (K2, K4, K6, K11), kişilerin gelir seviyesinin düşük olmasından (K2), ve vergi kurallarından ve kuralların denetlenmemesinden (K4, K6, K8, K11) kaynaklı olarak yaşanmaktadır.

K2’ye göre “Evet böyle bir sorun var. Herkes vergiden kaçınıyor. En küçüğünden en büyüğüne kadar herkes vergiden kaçınıyor. Buradaki oranların çok olduğunu düşündüğünden dolayı ya da kendi firmanın sahibinin bireysel hırslarından kaynaklı bir şey. Yani daha fazla kazanma hırsı. Yani elinden geldiği kadar vergiden kaçınıyor firmalar. Bu kendi görüşleri zekatla hiçbir alakası yok. Benim gördüğüm kadarıyla.”

K9 bir tanıdığının kendisinin ve içinde bulunduğu dini bir grubun üyelerinin devlete güvensizliğinden kaynaklı olarak “Dar’ül Harp”teyiz anlayışının olduğunu, bu nedenle de faiz gibi bazı yasakları deldiğini, benzer şekilde de vergi vermeme çabası içerisinde olduğunu tahmin ettiğini ifade etmiştir. K11 de benzer şekilde “Dar’ül Harp”te olduğunu kabul eden grupların vergi kaçırmayı bir ibadet olarak kabul ettiklerini ifade etmiştir. Bu grupların 1980’li yıllarda yaygın olduğunu fakat günümüzde çok kalmadığını gözlemlediğini dile getirmiştir.

2.2.6. Zekâtın Devlet veya STK Vasıtasıyla Dağıtımı

Katılımcılar vergi ve zekâtı ayırmış ve zekâtın bireysel bir ibadet olması gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdir. Özellikle “yakınlardan” başlayarak dağıtmak istediklerini vurgulamışlardır. Bu durum literatürde yer alan bazı bulguları destekler

niteliktedir (Terzi ve Bilen, 2020: 102; Bilen ve Terzi, 2019; Çarkoğlu ve Aytaç, 2022). Bu konuda güven endişesi ön plana çıkmaktadır. K6, K7 ve K8 bu konuya sıcak bakmadığını ifade etmiştir. Diğer katılımcılar ise problem görmeseler bile yine de konuya çok sıcak bakmamışlardır. Onlar ancak yozlaşma olursa ya da kişiler zekât dağıtacak kimse bulamazsa o zaman zekâtların STK'lar ya da devlet eliyle toplanabileceğini dile getirmişlerdir.

K3 “Adam ferdi olarak bizzat vermek istiyor (yardımlarını). Kendim göreceğim ve kendi elimle vereceğim diyor. Ben bazı (zamanlar) yerlerde diyorum bak işte Ahmet Bey’in bir ihtiyacı var, (yardım eder misin?). (O da cevaben;) söyleyin adamı ben kendim vereyim diyor. Sanki ben ona vermeyecekmişim (iletmeyecekmişim) gibi”

Her ne kadar katılımcılar zekâtlarını bireysel olarak dağıtmayı tercih etse de, alternatif olarak devlet ya da STK'ların toplamasını da belirli şartlar altında kabul etmişlerdir. Buna göre zekâtları devlet ya da STK'ların toplaması durumunda oluşabilecek kaygılar için: K1 “gerekli tedbirlerin alınıp araştırmaların yapıldıktan sonra endişe edilmemesi gerektiğini” ifade etmiştir. K4'te eğer bireysel olarak dağıtmak mümkün değilse, şeffaflık sağlanması durumunda, yarı devlet- yarı özel kuruluşlarının aracılığıyla AFAD benzeri bir yapılanmayla zekâtın dağıtılıp yine devlet denetimi ile kontrolünün yapılabileceğini düşünmektedir. K7 bazı grupların zekâtları sadaka gibi harcadığını fakat zekâtın harcama kalemlerinin esnetilemeyeceğini ifade etmiştir. K9 ve K10 zekâtların devlet tarafından toplanabileceğini fakat STK'lar aracılığıyla toplanması durumunda belirli endişelerinin olduğunu dile getirmişlerdir.

K1 mecbur kalınması durumunda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde ayrı bir vakıf ve fon aracılığıyla sadece fakirlere yardım edecek bir mekanizma kurulabileceği konusunda fikir beyan etmiştir. K4 ise (Günay ve Bilen, 2020)'deki bulguların aksine devletin zekât toplamak zorunda kalması durumunda, bunun Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde olmaması gerektiğini ifade etmiştir. K5 ise eğer bir kurum aracılığıyla zekâtlar toplanacaksa devletin bu işin içerisinde kesinlikle olması gerektiğini, gerekirse belediyeler ya da diğer yerel aktörler ile de iş birliği yapılabileceğini ifade etmiştir.

Sonuç

Zekât, ilk uygulamalarda devlet tarafından toplanır dağıtılırken, zamanla devletin zekât toplaması ve dağıtımı üzerinde pratikler değişmiştir. Günümüzde Türkiye’de böyle bir pratik olmamasına rağmen çeşitli ülkelerde gönüllü ya da cebri olarak “Zekât Fonu”na gelir toplanmaktadır. Tartışmaların bir boyutu devletlerin zekât haricinde

gelir toplayabilme yetkisi üzerine iken diğeri ise verilen vergilerin zekât yerine sayılıp sayılamayacağı üzerinedir.

Bu çalışmada devletlere verilen vergilerin zekât yerine sayılıp sayılamayacağı, ya da vergi ve zekât arasında bir ödünleşim olup olmadığı sorularına yanıt aramıştır. Türkiye’deki genel algının ve Manisa ili özelinde görüşme yapılan katılımcıların görüşlerinin ortaya konulmasını amaçlamıştır.

Çalışmanın bulgularına göre uzun yıllardır Türkiye’de ödenen vergilerin zekât olup olamayacağı ya da buna benzer sorular tartışılmaktadır. Bunun bir kanıtı olarak çalışmamız kapsamında incelenen çeşitli fikir dergilerinde bu konuda yayımlanan yazılar ve gazete haberleri, bu konuda yapılan güncel anketler ve raporlar, Diyanet İşleri Başkanlığı’na sorulan sorular ve internet aramaları gösterilebilir. “Ödediğim vergiler zekât yerine geçer mi?” sorusu popüler bir sorudur. Bulgular göstermektedir ki halkın bir kesimi ödedikleri vergiyi ödemesi gereken zekatlarından düşme eğilimindedir. Bu şekilde düşünen insanların varlığı ödenen vergiler neticesinde insanlar zekatlarını vermemesi ya da zekât verenlerin vergiye uyumunun zorlaşması gibi potansiyel iki sonuç barındırmaktadır.

Çalışmanın diğer bölümünde yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile bir nitel veri analizi yapılmıştır. Çalışmanın belirli kısıtları yer almaktadır. İlk olarak mülakata katılan kişilerin çekingen davrandıkları gözlemlenmiştir. Bunun birinci nedeni zekatlarının dağıtım konusundaki kişisel bilgilerin paylaşılmaması konusunda gösterdikleri hassasiyettir. Dini bir vecibe olmasından dolayı kişiler zekât uygulamaları konusunda gösteriştenden kaçınma gayreti göstermiştir. İkinci nedeni ise katılımcıların vergi mahremiyeti konusunda takındıkları tutumdur. Yapılan mülakatlar incelendiğinde, katılımcılar zekâtı ve vergiyi tamamen ayırtmaktadır. Bu sebeple zekatlarını öderken vergiyi düşmemekte, ya da hali hazırda zekât verdikleri için vergi kaçırmamaktadırlar. Bu noktada devlet ya da Sivil Toplum Kuruluşları vasıtasıyla zekât dağıtmak yerine zekatlarını mümkün olduğu kadar kendileri dağıtmak istemektedir. Bireysel olarak zekât dağıtamayan kişilerin olması durumunda ise ancak o zaman devlete ya da Sivil Toplum Kuruluşlarına zekatların verilebileceğini düşünmektedirler. Fakat kurumlar aracılığıyla toplanan zekatlara ilişkin önemli tereddütleri bulunmakta, bu yüzden çok sıkı denetiminin yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde mülakatlar neticesinde katılımcıların toplumda ya da iş hayatındaki tecrübelerinden yola çıkarak, “ödenilen vergileri zekât olarak kabul eden kişilerin” toplumda yer aldığını, fakat bunların sayısının çok az

olduğunu ifade etmişlerdir. Sonuç olarak çalışmamız kapsamında aşağıdaki öneriler getirilmiştir.

- Konu itibariyle güncel bir mevzuu olan zekât-vergi ilişkisi, son yıllarda literatürde farklı boyutlarda tartışılmaktadır. Buna karşın özellikle, farklı bölgelerden farklı kültürel ve coğrafi özelliklerin katılımcı olarak yer aldığı yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.
- Zekât bir yandan kamu finansmanı için önemli bir gelir ve yoksullukla mücadele programları için kilit bir yapıya sahiptir. Diğer yandan insanlar yılların verdiği tecrübelerin de etkisiyle, zekatlarını bireysel olarak dağıtmak istemektedir. Birçok ülkede kamusal finansman açısından önemli bir gelir sağlayan zekâtın Türkiye’de de uygulanıp uygulanamayacağına yönelik somut çalışmalar yapılmalıdır.
- Zekâtın devlet eliyle toplanıp dağıtılması halinde politika yapıcılarının hassas hareket etmesi gerekmektedir. Zekâtın doğru kişilere, etkin ve şeffaf şekilde dağıtılması gereklidir. Herhangi bir yolsuzluktan ve verimsizlikten kaçınılmalıdır.
- Vergiyi zekâttan ayıran unsurların en önemlileri arasında karşılıksız olması gelmektedir. Buna karşın zekâta ise sekiz harcama kaleminin olduğu kabul edilmektedir. Mevcut mevzuat gelirlerin bir yere tahsis edilmesini engellemektedir. (İstisnai olarak, 5018 Sayılı Kanun’da şartlı bağışlar yer almaktadır.) Bu yönden vatandaşlara zekatlarını devlete verme ve istedikleri alanlara harcanacağına karar verme imkânı tanınmaktadır. Buna karşın bu yalnızca bağışlarda geçerlidir ve ödenen vergilerde indirim imkânı sağlamamaktadır. Mevcut mevzuat, zekât kapsamındaki harcamalar kısmi olarak vergi matrahından indirim imkânı sağlamaktadır. Buna karşın, eğer Müslümanların yaşadığı farklı ülkelerde devletlerin yalnızca zekât ya da vergi aldığı, çifte vergiye gitmediği görülmektedir.

Son Not

ⁱ (Enbiya Sûresi 21:73, Meryem Sûresi 19:55, Araf Sûresi, 7:156, Hac Sûresi 22:78, Meryem Sûresi 19:31’de bu ayetler görülebilir).

ⁱⁱ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/421/vergi--zekat-yerine-gecer-mi-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>

ⁱⁱⁱ <https://bagis.tdv.org/Pages/DonationFaq.aspx> ve <https://www.ihh.org.tr/ssz/zekat-fitre-sadaka>

^{iv} <https://eksisozluk.com/vergi-zekat-yerine-gecer-mi--7255230>

Kaynakça

- Aghnides, N. P. (1916). *Mohammedan theories of finance: with an introduction to Mohammedan law and a bibliography*. Columbia University Faculty of Political Science Yayınlanmamış Doktora Tezi, New York
- Aksu, A. (2017). Abbâsîler döneminde zekât uygulamaları. *İçinde Tarihte ve günümüzde zekât uygulamaları* (ss. 179-200). İstanbul: İSAV, Ensar Neşriyat.
- Al Qaradawi, Y. (2000). *Fiqh al-zakah: a comparative study of zakah, regulations and philosophy in the light of Quran and Sunnah (Volume II)*, Cidde: King Abdulaziz University.
- Apak, A. (2017). Emeviler ve Abbâsîler dönemlerinde zekât uygulamaları. *İçinde Tarihte ve günümüzde zekât uygulamaları* (ss. 303-322). İstanbul: İSAV, Ensar Neşriyat.
- Aydın, M., & Odabaş, H. (2018). Zekâtın devlet eliyle yönetilmesi ve Malezya zekât sistemi örneği. *Dini Araştırmalar*, 21(54), 145-173.
- Aydınbaş, Y. E. (2024). *Ekonomik, sosyal ve hukuki boyutlarıyla Türkiye’de zekât analizi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Baloğlu, B., & Baloğlu, F. (2010). *Toplumsal yapı ve verginin sosyal bileşenleri: Tercihli vergi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Baloğlu, B., Baloğlu, F., Yılmaz, B. E., & Şeker, M. (2010). *Sosyolojik açıdan Türkiye’de halkın vergiye bakışı*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2010-61, İstanbul.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bayraktar, Ö., & Şencal, H. (2022). Evaluation of zakat as a public finance instrument: Examples of Malaysia and Indonesia. *International Journal of Public Finance*, 7(2), 429-446.
- Bilen, M., & Terzi, G. (2019). Türkiye’de yoksulluk sorunu ile mücadelede zekât kurumunun rolü ve gerekliliği hakkında camii cemaati üzerine bir araştırma. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 5(2), 133-167.
- Bilgin, C., & Bilgin, H. K. (2014). Türkiye ve Avrupa Birliği’nde vergi ahlakının belirleyicileri. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(3), 113-144.

- Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (6. Baskı, Çev. M. Bütü & S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2021). *Araştırma tasarımı: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (Çev. E. Karadağ). Ankara: Nobel Akademik Yayınevi.
- Çarkoğlu, A., & Aytaç, S. E. (2022). *Türkiye’de bireysel barışçılık ve hayırseverlik 2021*. TÜSEV Yayınları, No. 91.
- Çelebi, A. K. (2012). Mali olaylara sosyoloji yaklaşımının önemi. İçinde *Mali sosyoloji üzerine denemeler* (ss. 1-14). Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Çelebi, A. K. (2015). *Liberal ekonomik düşüncede kamu kesiminin büyüklüğü sorunu* (4. Baskı). Manisa: Emek Matbaası.
- Çelik, Ş. Ç. (2024). Türkiye Cumhuriyeti’nde devletin yoksullukla mücadelesi: Maliye politikaları, sosyal yardım ve sosyal yardımlaşma. İçinde A. K. Çelebi, B. Kovancılar ve M. Mıynat (Ed.), *Cumhuriyet dönemi devlet maliyesi* (ss. 321-365).
- Din İşleri Yüksek Kurulu. (t.y.). Zekât ve sadaka. Erişim: 14.10.2024, <https://kurul.diyamet.gov.tr>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). *Türkiye’de dini hayat araştırması*. Ankara.
- Doğan, B. S., & Seçilmiş, İ. E. (2020). The evolution of tax morale in Turkey. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 145-166. <https://doi.org/10.26650/JECS2020-0022>
- Duman, S. (2018). Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn dönemlerinde zekât. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 56-79.
- Düzenli, P. (2017). Vergi, zekât yerine geçer mi? İçinde *Tarihte ve günümüzde zekât uygulamaları* (ss. 635-642). İstanbul: İSAV, Ensar Neşriyat.
- Erkal, M. (2008). *Zekât bilgi ve uygulama* (2. Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Erkal, M. (2009). *İslam’ın ilk dönemlerinde vergi hukuku*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (ISAM).
- Eskicioğlu, O. (1989). Modern vergi anlayışı ve zekât. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 225-250.
- Eskicioğlu, O. (1997). İslam toplumunda vergi ve bazı problemlerin çözümü. İçinde M. Bayyığıt (Ed.), *I. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*. Konya: Kombad Yayınları.

- Genç, M. (2017). İktisadî açıdan Osmanlı'da zekât uygulamaları. İçinde *Tarihte ve günümüzde zekât uygulamaları* (ss. 255-262). İstanbul: İSAV, Ensar Neşriyat.
- Gümüş, N. (2019). Yoksulluğun azaltılmasında bir çözüm önerisi: Zekât fonu örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngör Göksu, G., & Saruç, N. T. (2012). Türkiye'de vergiye uyum: Mülakat çalışması. *Mevzuat Dergisi*, 15(176), 1-11.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe-yöntem-analiz* (3. baskı). Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Gürkan, C., & Karahanoğulları, Y. (2013). Vergi devletine kuramsal yaklaşımlar. *Maliye Dergisi*, 165, 1-26.
- International Shari'ah Research Academy for Islamic Finance (ISRA). (2018). *Islamic economics: Principles and analysis* (Ed. M. Abojeib, M. A. M. Haneef, & M. O. Mohammed). Kuala Lumpur, Malaysia.
- İkinci İslam Ticaret Hukuku Kongresi. (2015). Zekât oturumu sonuç bildirileri. 10.11.2015, <http://www.islamticarethukuku.org/zekat-oturumu-sonuc-bildirileri-74h.htm>.
- İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH). <https://www.ihh.org.tr>.
- İslamcı Dergiler Projesi (IDP). <https://idp.org.tr/>.
- Johnson, B., & Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları: Nicel, nitel ve karma yöntemler* (Çev. Ed.: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Kahf, Monzer (2007). *Zakah*, <https://monzer.kahf.com/papers/english/Zakah.pdf> Erişim 1.3.2025
- Karaman, H. (2003). *İslam ışığında günümüz meseleleri* (3 cilt bir arada). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kaya, S. (2017a). Osmanlı döneminde zekât. İçinde *Tarihte ve günümüzde zekât uygulamaları* (ss. 323-342). İstanbul: İSAV, Ensar Neşriyat.
- Kaya, S. (2017b). Fikhî açıdan Osmanlı'da zekât uygulamaları. İçinde *Tarihte ve günümüzde zekât uygulamaları* (ss. 221-254). İstanbul: İSAV, Ensar Neşriyat.

- Kenanoğlu, M. M. (2013). Vergi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43, 52-58.
- Khan, M. A. (2017). Hz. Peygamber'in (sav) iktisadi öğretileri (Çev. E. B. Demirtaş). İstanbul: İgiad Yayınları.
- Maçın, H. (2014). Zekât nisaplarının vergi matrahları açısından değerlendirilmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 17-44.
- Nişancı, Z. (2023). *Sayılarla Türkiye'de inanç ve dindarlık*. İstanbul: International Institute of Islamic Thought & Mahya Yayıncılık.
- Powell, R. (2009). *Zakat: drawing insights for legal theory and economic policy from Islamic Jurisprudence*. University of Pittsburgh Tax Review, 7(43), Seattle University School of Law Research Paper No. 10-17
- Sadr, S.K. (2020). *İslam'ın erken döneminde iktisadi sistem kurumlar ve politikalar* (Çev. Hakan Şahin), İstanbul: Albaraka Yayınları
- Samed, A., & Glenn, L. M. (2013). Zekâtın gelişimi ve monoteist dinlerde zekâtın kapsamı. (Çev. F. Özdemir). *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 251-272.
- Schumpeter, J. A. (1991). The crisis of the tax state. İçinde *The economics and sociology of capitalism* (Ed. R. Swedberg) (ss. 99-140). Princeton University Press.
- Selçuk, M., & Görmüş, Ş. (2019). *Zekâtın kurumsallaşması: Dünya uygulamaları ve Türkiye için model önerisi*. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Sünbüllük, E. S. (1948). Cahiller dillerini tutmalıdır. *Hakka Doğru*, 1(60), 22 Nisan 1948.
- Sünbüllük, E. S. (1949). Arazi ve hayvan vergileri adıyla hükümete verilenler zekâta mahsub edilir. *Hakka Doğru*, 5(127), 4 Ağustos 1949.
- Tabakoğlu, A. (2011). Tekâlif. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40, 336-337.
- Terzi, G., & Bilen, M. (2020). Türkiye'de zekâtın kurumsallaşması ve Diyanet personelinin bakış açısı hakkında bir araştırma (Kocaeli örneği). *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(41), 81-114.
- Tuğ, S. (1961). İslam vergi hukukunun ortaya çıkışı. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0(7), 179-195.
- Tuğ, S. (1984). *İslam vergi hukukunun ortaya çıkışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Turan, M. (2018). *Zekât politikası*. İstanbul: Mevsimler Kitabevi.
- Türkiye Diyanet Vakfı. <https://bagis.tdv.org>.

- Uzun, H. (2007). Türk Hava Kurumu gelir kaynakları: “fitre, zekât ve kurban derileri” üzerine. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 161-176.
- Yılmaz, B. E. (2024). “Bağış”layın vergi ödenmiyor. T24. Erişim: 2.10.2024, <https://t24.com.tr/yazarlar/binhan-elif-yilmaz/bagis-layin-vergi-odenmiyor,45833>.
- Yılmaz, İ. (2020). *Negatif gelir vergisi özelinde zekât-vergi ilişkisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- YouTube. <https://youtube.com>.
- Yurtseven, A. (2019). İslam’ın ilk döneminde vergi uygulamalarının topluma yansımaları. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 8(1), 65-96.
- Zourob, Tamer (2024). Kur’an-ı Kerim’de Zekâtın Etimolojik, Fıkhi ve Sosyolojik Yapısı. *Bitlis İslamiyat Dergisi*, 6(1), 50-66.